

УДК 811.161.2'367.33

Олена КУЛЬБАБСЬКА,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)Olena KULBABSKA,
Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University
Chernivtsi (Ukraine),
olena.k@i.uaВТОРИННІ ПРЕДИКАТИ З
АДВЕРБІАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ
У ВЧЕННІ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО ТА ЇХ
СУЧАСНІ РЕЦЕПЦІЇSECONDARY PREDICATES WITH
ADVERBIAL SEMANTICS IN THE
TEACHINGS OF S. SMAL-STOTSKY AND
MODERN RECEPTION

Ключевые слова: *грамматика, вторичная предикация, неэлементарное простое предложение, вторичная пропозиция, вторичные семантико-синтаксические отношения, адвербиальные предикатные синтаксемы, предложно-именные комплексы, функции.*

Кульбабская Е. Вторичные предикаты с адвербиальной семантикой в учении С. Смаль-Стоцкого и их современные рецепции.

В статье описаны конструкции с пропозитивным потенциалом, которые в простом неэлементарном предложении реализованы многочисленными семантическими и морфологическими вариантами, репрезентируют побочную ситуацию, увеличивают информационный объём высказывания. Особое внимание сконцентрировано на предложно-именных конструкциях, способных выражать различные оттенки семантики, в том числе адвербиальной. Определена роль в теории сокращенных предложений С. Смаль-Стоцкого и Ф. Гартнера в современных научных парадигмах.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. В історії мовознавства малодослідженими залишаються постаті багатьох учених, знакових в українському і слов'янському лінгвоствіті. З-поміж них – і академік, професор Чернівецького університету Степан Смаль-Стоцький (1859–1938), визначний лінгвіст-патріот, автор першої української граматики (1893), яка дотепер „відає правдивий образ української мови”¹. За спогадами його учня та послідовника Василя Сімовича, він був „велика наукова сила”, бо наступні покоління дидактів, „взорованих на шкільній граматиці проф. Стоцького, /.../ цілими пригорщами брали з цієї праці для своїх підручників”² концептуальні засади.

Основною заслугою С. Смаль-Стоцького як філолога нової генерації були граматичні праці, підготовлені на ґрунті фонетичного правопису (співавтор – німець, учений з європейським досвідом створення підручників проф. Теодор (Федір) Гартнер, якого С. Смаль-Стоцький навчив української мови, даючи щоденно кількогадинні уроки). Лінгвістична концепція дослідників пройшла випробування часом і залишається оригінальною та перспективною³. Нині в колі зацікавлень учених із-поміж інших перебувають наукові засади граматичних праць С. Смаль-Стоцького, зокрема внесок у становлення української граматичної термінології (Л. Кожуховська, Г. Мацюк, О. Микитюк, Г. Півторак, М. Скаб, Л. Ткач та ін.), таксономії синтаксичних одиниць та їх виражального потенціалу (А. Агафонова, О. Денисова, Н. Гуйванюк, О. Кульбабська, Л. Томусяк та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У науковій спадщині С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера почесне місце посідають праці про теорію простого речення, зокрема, у четвертій частині „Граматики рускої мови” (уперше ця праця „для шкіл середніх” вийшла друком у Відні 1893 р. і витримала чотири видання –

1893, 1907, 1914, 1928) подано такі розділи: „А. Речення (гадка)”; „Б. Части мови в реченню і форми відмінювання”; „В. Про лад слів у реченню”.

На жаль, системний опис синтаксичного ладу („складні”) української мови, що його здійснив С. Смаль-Стоцький, і досі не відомий багатьом сучасним дослідникам, оскільки він був оголошений буржуазним націоналістом, його праці в радянський час не тільки не перевидавали, а й замовчували. Утім, ще І. Огієнко в „Записках Українського Наукового Товариства в Києві” (1908) опублікував статтю „Історія української граматичної термінології”, у якій назвав С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера „творцями теперішньої нашої термінології”. Він зазначив, що це була одна з найкращих спроб дати більш-менш наукову термінологію, „вироблену на підставі народної мови” і що автори граматики „багато попрацювали, аби витворити термінологію відповідно вимогам української мови...”⁴.

Одним із перших відгукнувся на перевидання „Граматики” 1907 р. В. Сімович, написавши ґрунтовну рецензію під назвою „Деякі слова про науку граматики української мови в наших середніх школах та про підручник проф. Стоцького й Гартнера „Руска грамика” (Львів, часопис „Наша школа”, 1911). Він зазначив, що лінгводидактичне значення рецензованої праці полягає в тому, що в ній запропоновано нові навчально-методичні засади до вивчення рідної мови: „автори не диктують згори т.зв. граматичних правил, як їх бачимо у граматиках мертвих мов, а усвідомлюють тільки того, що з неї вчиться, із законами мови”⁵.

Комплексно проаналізувала „Складню” С. Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм Н. Гуйванюк, відзначивши сучасність поглядів академіка, їх далекоглядність, сміливість і перспективність: „...актуальним видається і питання про вплив мовних поглядів лінгвіста на формування граматичних концепцій ХХІ ст.”⁶. У низці інших праць сконцентровано увагу на важливих аспектах

граматичної концепції С. Смаль-Стоцького, зокрема, проаналізовано його внесок у теорію скорочених речень, встановлено⁷ розвиток поглядів Степана Смаль-Стоцького на вторинну предикацію в працях 20–30-х років ХХ ст.⁸ та в сучасних синтаксичних концепціях І. Вихованця, К. Городенської, О. Мельничука, М. Мірченка та ін⁹.

Мета статті – на матеріалі „Рускої граматики” (1907 р.) описати вторинні адвербіальні синтаксеми, морфолого-синтаксичним засобом вираження яких в семантико-синтаксичній структурі українського речення є прийменниково-відмінкові форми. У цьому аспекті заслуговує поцінування думка С. Канцельсона: „...було б неправильно думати, що інтерес до історії науки зумовлює лише необхідність критичної оцінки застарілих ідей. Насамперед він спричинений завданнями позитивного випрацювання нових поглядів. /.../ і тільки озброєний сучасним знанням та по-новому зорієнтований дослідник здатний розпізнати в попередньому судженні зародок актуальних концепцій”¹⁰. Досягнення окресленої мети передбачало розв’язання таких завдань: 1) простежити лінгвістичну традицію в інтерпретації прийменників як засобів вторинної предикації; 2) з’ясувати місце адвербіальних комплексів у типології вторинних синтаксем простого неелементарного речення; 3) вивчити тип семантико-синтаксичних відношень, що їх виражають прийменниково-іменникові комплекси в неелементарному простому реченні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження прийменниково-відмінкових конструкцій має давню традицію, і цілком прогнозовано сучасні теорії акумулювали найкраще з перших українських граматик. Оскільки в „Рускій граматиці” С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера звернено увагу на два аспекти – морфологічні та структурно-семантичні особливості українських прийменників, то емпіричний матеріал розглянемо відповідно до зазначеної моделі опису [у цитуванні збережено авторську редакцію. – О. К.].

У „Рускій граматиці” окремих розділ присвячено опису та аналізу **морфологічних параметрів прийменників**, що їх мовознавець розрізняє за походженням та способом утворення: „В рускій мові прийменників багато, одні з них дуже давні і поєдинчі, як: *в* (*в середині, в середину*), *до, з* (*із середини*), *з* (*зі мною*), *за, над, о, перед, під, по, під, про, у*. Другі прийменники повстали із зложення двох або й кількох прийменників, як: *знад, ізза, поза, понад, попід, зпід, зпонад, зпід*, а ще інші се давні імена, яких уживано з поєдинчими прийменниками, н. пр.: *довкруги, замість, здовж, назад, около, підчас, побіч, поверх, позад*, або і без них, н. пр.: *верх, коло, кінець, край, кругом, місто, недалеко, право*”¹¹.

Для авторів за основний критерій поділу прийменників править **морфолого-синтаксичний**, оскільки він передовсім окреслює валентне оточення прийменників, тобто їх здатність сполучатися з різними відмінками іменників. Водночас науковці акцентують увагу на важливості **контекстного критерію**, що „нераз щойно відмінок показує докладніше, яке значіне має прийменник, н. пр.: *в*

середині (*стояти*), *але: в середину* (*іти*); *на горі* (*стояти*), *але на гору* (*іти*)”¹².

На ґрунті особливостей валентного оточення С. Смаль-Стоцький виокремлює з-поміж прийменників вісім груп:

1. З другим (родовим) відмінком іменників найчастіше функціують „поєдинчі приєменники” *без, у, від, для, до, з*, напр.: *ходити без чобіт, віднести від дому, вертати ся з поля, ще зза часів*.

2. При третьому (давальному) відмінку зафіксовано лише поодинокі вживання прийменника *к* (*д*), напр.: *воно не к добру йде*.

3. Із другим та третім відмінком зафіксовано вживання прийменника *против: против води – против воді*.

4. Із четвертим (знахідним) відмінком уживають „поєдинчі приєменники: *крізь, про, через* і зложені: *зачерез, поперед*”, як-от: *перейти через вулицю*.

5. Приєменник *мимо* передбачає іменники з другим та четвертим відмінками, як-от: *мимо хати – мимо хату*.

6. При шостому (орудному) відмінку використовують прийменник *з* (*зі мною*): *хтось зі мною поїхав*.

7. З другим та шостим відмінком лінгвісти відзначають вживання прийменника *поміж: поміж людьми – поміж людий*.

5. Із сьомим (місцевим) відмінком регулярним є прийменник *при: Сестра живе при браті на селі*¹³.

Важливо, що дібрані приклади уяскравлюють варіативність відмінкових форм іменників, проте системно це явище граматики, на жаль, не описали. Також С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер виокремили прийменники, які мають здатність сполучатися з кількома відмінковими формами іменників, унаслідок чого змінюється значення утвореного словосполучення:

1. З четвертим та шостим відмінками функціують прийменники *над, перед, під* та „зложені” *поза, понад, попід: під стіл – під столом, понад ріку – понад рікою*.

2. Поряд із четвертим та сьомим відмінками „з відмінними значіннями” вживають *по, о, в: в середину – в середині, по воду – по воді*.

3. Разом із другим, четвертим та шостим відмінками з іншим семантичними відмінками зафіксовано використання прийменників *за, межі: за моїх часів, пішов світ за очі, іти за водою, між чотирьох стін, іти межі люди, жити межі людьми*.

4. Із третім, шостим та сьомим відмінками поєднується лише прийменник *по: по горах ходити, післати по когось, пізнати когось по чімсь*¹⁴.

У „Рускій граматиці” вчені слушно зауважують, що „декотрі прийменники вживаються без приналежного до них відмінка, т. зн. як прислівники, н. пр.: *з година часу упило, я заплатив з трицятьом робітникам, тут є зо три ринських, чекати з рік, до сорок людий, що то за чоловік?*”¹⁵. Отже, з-поміж наведених прийменників є такі, що цілком адаптувалися до літературної мови, і такі, що функціювали в західноукраїнському мовно-літературному варіанті. Згодом проблема

репрезентації галичанізмів на граматичному рівні зацікавила Ю. Шевельова, який докладно простежив специфіку службових частин мови, з'ясував, чи зазнали прийменники та сполучники західно українського варіанта подальшої адаптації, пасивізації або актуалізації¹⁶.

Щодо семантичної класифікації прийменників, то лінгвісти виокремлюють лише деякі типи: „Найбільша частина прийменників вказує на відносини що до місця, деякі окрім того вказують також на відносини що до часу (або лиш що до часу, н. пр.: *під час*), а лиш кілька вказують на інші відносини, як: *без, для, ради*”¹⁷. Зауважимо, що наведений у „Рускій граматиці” ілюстративний матеріал засвідчує широкий спектр семантичних відтінків прийменниково-відмінкових форм, які відзначають і сучасні граматики, наприклад: локативні (*віднести від дому*), темпоральні (*за моїх часів*), мети (*жити ради дітей*), способу дії (*ходити без чобіт*), сумісності (*сестра живе при браті*) тощо.

З'ясовуючи місце обставинних другорядних членів речення („придатків прислівникових”) у типології поширювачів структурної схеми простого речення, С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер справедливо зауважують, що „Вони додають до висказу якісь обставини, що деколи для слухача або читача можуть мати велике значення, однак не є так дуже потрібні (як присудок і підмет, а деколи і предмет [додаток. – Авт.]) до того, щоб речення було вповні зрозумілим і цілковитим; без них речення може зовсім обійти ся і буде цілковите. Як я комусь, що шукає ключа, скажу, н. пр.: *Я сховав ключ у лівій шухляді мого столика*, то для нього отсе означення місця має велику вагу; однак речення без того означення місця останець ся цілковитим”¹⁸. „Як надходить осінь, листе опадає з дерев... Тут перше речення супроти інших речень стало ся придатком прислівниковим часу (= 3 початком осени). *Квочка скликає курчат, як побачить kota*; в реченні: *Як побачить kota* пізнаємо придаток прислівниковий часу (= на вид kota) до скликає”¹⁹.

Аналізуючи „Руску граматику” С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, можна дійти висновку про вагомість цієї праці, її вплив на розвиток сучасного українського мовознавства. „ГраMATика” стала підґрунтям для досліджень валентного потенціалу прийменниково-іменникових сполучень, звернула увагу дослідників на ономазіологічні параметри прийменників, що паралельно з дієприслівниками служать основними засобами маркування семантико-синтаксичних відношень у простому реченні, т. зв. предикатами предикатів (за І. Вихованцем).

В україністиці ХХ–ХХІ ст. сформувалося три основних підходи у визначенні статусу прийменника: 1) **традиційний**, відповідно до якого прийменник кваліфікують як *службове слово* (Л. Булаховський, І. Білодід та ін.); 2) **функційний**, у межах якого розглядають прийменник як *самостійне слово* (І. Кучеренко); 3) **дериваційний** – визначає прийменник як *особливу морфему*, надаючи йому статусу аналітичної синтаксичної морфеми (І. Вихованець). Сучасна класифікація прийменників ґрунтується на семантичному протиставленні контактності / дистантності та динамічності /

статичності, завдяки чому виокремлюють три основні семантичні типи прийменників – просторові, темпоральні та логічні²⁰.

У найновішій праці „Теоретична морфологія української мови” І. Вихованець і К. Городенська подають детальну класифікацію кожної з підгруп. Зокрема, **просторові прийменники** поділено на контактні а) внутрішнього контакту (*в + N₆, серед + N₂*), напр. у творах М. Стельмаха „Гуси-лебеді летять” і „Кров людська не водиця”: *І цей увесь світ тріпоче міниться в моїх очах*; б) прийменники контакту з поверхнею просторового орієнтира (*на + N₆, зверх, зверху, поверх + N₂*), напр.: *На вершечку береста обізвалася сойка*; в) дистрибутивні контактні прийменники (*поперек, впоперек + N₂, по + N₆*), напр.: *По галявині плакуча береза сипнула сльозами, як мати*; г) на означення контакту з внутрішньою частиною предмета або його поверхнею недиференційовано (*посеред, посередині + N₂*), напр.: *Посеред вулиці зупинилася журавлиста постать з верховими вилами й граблями за плечима* та дистантні прийменники: а) загальної дистантної локалізації (*поза, за + N₅*), напр.: *За високою стрункою дзвіницею, дець у білому підмар'ї зникають лебеді*; б) локалізації за ознакою близькості – віддаленості (*біля, коло, побіля, близько, близько від, поблизу, поодаль, оддалік, далеко від + N₂, при + N₆*), як-от: *Біля самого порога з нами вітається аж задимлена росаю вишня*; в) локалізації по колу (*навколо, кругом, довкруг + N₂*), напр.: *Довкола кожного стовпа розлились озера світла*; г) локалізації між просторовими орієнтирами (*між, поміж, проміж + N₅, N₂*), напр.: *Поміж деревами, не дуже побоюючись нас, проскакує вихудлий за зиму вухань і зникає в підліску*; г) на позначення паралельної щодо просторового орієнтира локалізації (*паралельно з + N₅*), як-от: *Паралельно зі стежиною, ховаючись у густих заростях папороті, біг прозорий струмок*; д) локалізації на горизонталі (*перед, над, за, поряд з, побіч з + N₅, поперед, проти, спереду, просто, на чолі, позаду, обабіч, ліворуч, край, кінець, осторонь + N₂*), напр.: *Прямо над нашою хатою пролітають лебеді*; *Переді мною, наче брама, розчиняється діброва*.

Окрему підгрупу виформовують дистрибутивні прийменники контактної або дистантної локалізації в напрямку довжини просторового орієнтира (*вздвож, вповдвож, повздвож + N₂*), як-от: *Вздвож огорожі у вбогих дідівських шапках стояли старі дуплянки й з десяток вуликів*.

Темпоральні прийменники української мови протиставляють за семантичною ознакою вираження одночасності / різночасності явищ. Зокрема, „більшість прийменниково-відмінкових форм зі значенням одночасності вказує на проміжок часу, частково заповнений повідомлюваним явищем”²¹. Це насамперед прийменник *в*, що здатен уживатися із знахідним відмінком іменників зі значенням днів тижня, частин доби, пір року, загальних часових понять, явищ тощо, напр.: *У перші дні війни його [синова] батарея проїжджала прямо через наше село*; *В тридцять шостому році Волошин повернувся з далеких країв* (Із тв. М. Стельмаха).

Усі інші прийменниково-відмінкові форми, що їх мовці вживають на позначення одночасності, виражають означену тривалість. Основним засобом її репрезентації є прийменник *упродовж* (*протягом*) + N₂, іноді функціює прийменник *за*, напр.: **Протягом дня я раз по раз навідувався до карнавки; За шість років** вона [Оксана] **вродила йому** [Ярославові] **двох голубооких синів; За обідом** говорили тільки Данило й тітка Марія (Із тв. М. Стельмаха).

Прийменники зі значенням різночасності І. Вихованець та К. Городенська поділяють на дві підгрупи, а саме: 1) часової попередності (*до, напередодні, проти, раніше* + N₂, *над, під, по* + N₄ та *перед* + N₅), напр.: **До вечора** моє чоло **морщилося над цією книгою наче дяківський постіл**; 2) часової наступності (*після, опісля, пізніше* + N₂, *за, вслід за, слідом за* + N₅, *по* + N₃ та *за, через* + N₄), як-от: **Через якусь хвилину до оселі ніяково зайшов лісник** (Із тв. М. Стельмаха).

Серед логічних прийменників автори „Теоретичної граматики української мови” виокремлюють групи, що виражають різні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення між явищами, а саме: причини (*через, за, з огляду на, зважаючи на* + N₄, *від, з, внаслідок, у результаті, з приводу, на підставі* + N₂, *за, у зв'язку з* + N₅, *завдяки* + N₃), напр.: **За думками та втомою** Данило **впадав у забуття; Через неї** [матір] **і приналежність до понівського стану** він [Рогиня] **мав більше аніж треба, і смутків, і насмішок; мети** (для, з метою, ради, заради, на предмет, в ім'я + N₂; *на, під, по, в, про* + N₄), напр.: **Для цього** треба було **розігнатися і на бігу, перед чітко проведеною лінією, метнути гранату; Для морської битви** ми **гуртувалися у цілі флотилії і вирушали воювати проти сусідської вулиці; відповідності** (відповідно до, залежно від + N₂, згідно з, за + N₅, на + N₄), напр.: **Залежно від настрою, біски в батькових очах то виводили гопака, то сумно притихали;** допустових (*незважаючи на, попри* + N₄, *всупереч, наперекір* + N₆, *незалежно від* + N₂), напр.: **Наперекір усьому, хлопець** **набирався сили, мов дуб у полі; Незважаючи на свою молодість,** він [вчитель] **зовсім не ганявся за напускною солідністю** (Із тв. М. Стельмаха). Отже, функційна спеціалізація прийменника в таких граматичних єдностях – розвивати, посилювати, уточнювати значення відмінкової форми.

Прийменниково-відмінкові конструкції в сучасній українській мові – складні лексико-синтаксичні одиниці, утворенні в результаті взаємодії двох компонентів, які в семантичному синтаксисі витлумачують як вторинні мінімальні одиниці – синтаксеми (І. Вихованець, А. Загнітко, О. Межев та ін.). У типових виявах вторинна предикатна синтаксема охоплює трансформоване в морфологічний іменник вихідне предикатне слово із семантикою дії, процесу, стану, якості тощо і аналітичну синтаксичну морфему-прийменник, що вказує на семантико-синтаксичні відношення між двома елементарними простими реченнями. Крім того, семантико-синтаксичні відношення виражають у сучасній українській мові інші вторинні утворення:

власне-прислівники, дієприслівники як віддієслівні прислівники з їх контекстуальним обставинним потенціалом значень, обставинні інфінітиви, відмінкові форми іменників часового значення, прикметники та дієприкметники в означальній функції. Здатність цих мовних одиниць трансформуватися в різні типи складних речень відзначали і С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер. Видозмінюючи дібрані речення, вони показали, що на противагу первинній предикації, вторинна (імплицитна, нереченнева, напівфразна, секундарна) предикація не створює окремого речення, а додатково встановлює ознаку, властивість або відношення між явищами відображуваної об'єктивної дійсності.

Натомість у формально-синтаксичному плані прийменниково-відмінкові комплекси можуть посідати три позиції: 1) об'єктно-обставинних поширювачів структурної схеми речення (*Учень кладе книгу в портфель*); 2) неузгодженого означального поширювача (*Брат купив зошит у клітинку*); 3) детермінантних членів, які залежать або від речення загалом, або від його предикативного ядра (*Через хворобу батько не поїхав у від'їждження*). Усі зазначені вище прийменниково-відмінкові конструкції мають здатність розгортатися в окремі семантичні одиниці (пропозиції), оскільки валентність предиката не зумовлює їх уживання, напр.: *Учень має портфель* + (І) *Учень кладе книгу в портфель; Брат купив зошит* + (Який) *Зошит (є) в клітинку; Батько не поїхав у від'їждження* + (Бо) *Батько захворів*.

Типовою позицією для прийменниково-відмінкової форми є детермінантна. Детермінант (лат. *determinans* – той, що визначає) – автономний семантичний поширювач речення, зумовлений комунікативними потребами висловлення, що поєднується з предикативною основою речення (підметом і присудком із залежними від них компонентами) за допомогою детермінантного синтаксичного зв'язку.

Прості речення з прийменниково-відмінковими детермінантами є носіями більше, ніж однієї предикації. Зокрема, вторинні адвербіальні синтаксеми з детермінантною функцією утворюються внаслідок згортання видозмін підрядних частин складнопідрядного речення, пор.: **Через хворобу** **батько не поїхав у від'їждження** і **Батько не поїхав у від'їждження, бо захворів**. Можливість таких трансформацій (формально-синтаксичних співвідношень) сигналізує про наявність супровідної імплицитної предикації, що містить додаткове повідомлення до основної предикативності. Наприклад: *Перед Зеленими святами* *довелося мені провести Обмінну на ніч у лісі* (М. Стельмаха) // *Перед тим, як були Зелені свята, довелося мені провести Обмінну на ніч у лісі; З-за плоту* *Петро зверхньо поглядає на мене* (М. Стельмаха) // *Петро знаходиться за плотом, і він зверхньо поглядає на мене*. Підрядні сполучники, що вказують на семантико-синтаксичні відношення підрядної частини до головної, мовець замінює прийменниками.

В українському мовознавстві на механізми скорочення складних синтаксичних одиниць у прості речення вперше звернули увагу С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер: „В скорочених реченнях побічних нема тих слів, що ними вводять ся ті речення [„злучників”, або сполучників. – *Авт.*] /.../ нема також підмету”²². Зрозуміло, наскільки новітніми були ці думки мовознавців на початку ХХ століття і чому учні С. Смаль-Стоцького, зокрема Василь Сімович і Микола Равлюк, підтримали й розвинули теорію „скорочених” речень у подальших студіях.

„Руска граматика” С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера не втратила високого наукового авторитету і сьогодні, оскільки „Як мова твориться, як вона передається з покоління в покоління, як вона живе, як розвивається й обновляється, якими засобами і способами вона виконує функцію доброго взаємного порозуміння і виміни думок у народній спільноті, доконує прямо чуда удержання в добрім порядку усього думання багатомільйонного народу, це такі питання, що більш ніж все інше повинні б займати кожного сяк-так культурного чоловіка”²⁴, а не лише вчених.

Висновки й перспективи подальших розвідок.

1. Сучасна лінгвістична думка довела й розвинула вчення про скорочені речення в українській мові, що його на початку ХХ ст. обґрунтували професори С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер. Наукові засади їх граматичних праць, репрезентуючи найповніший на той час образ живої української мови, є міцним фундаментом сучасної синтаксичної теорії в різних її напрямках і школах.

2. Маркерами трансформаційних процесів складних речень у сучасній українській мові слугують прийменники – лексико-граматичний клас слів, репрезентанти якого у сполученні з відмінковими формами (відпредикатними іменниками, субстантивами), визначають тип вторинних семантико-синтаксичних відношень між об'єктами дійсності.

3. У семантичному плані прийменниково-відмінкові комплекси найчастіше функціонують як вторинні адвербіальні синтаксеми, що виражають імпліцитну обставинну семантику, змодельовану складно-підрядними реченнями. Вони утворюються внаслідок згоргання (конденсації) предиката підрядної частини, що спричиняє появу відпредикатного іменника, який має „приховану”, потенційну предикативність (або напівпредикативність) та відзначається лексичним паралелізмом із співвідсною формою.

4. У формально-синтаксичній структурі простого неелементарного речення адвербіальні синтаксеми найчастіше посідають позицію детермінантів й обставин.

5. Перспективним напрямом подальших лінгвістичних студій видається вивчення інших засобів ускладнення реченнєвої семантики, на які звернули увагу С. Смаль-Стоцький та Ф. Гартнер, з'ясувати, чи змінили вони свій лінгвальний статус у сучасних мовознавчих студіях.

References:

¹ Simovich V. Stepan Smal-Stotskiy yak pedagog i pedagogichniy diyach // Vasil Simovich. Pratsi : [u 2 t.] / uporyad. : L. O. Tkach, O. M. vasyuk. – Chernivtsi : Knigi –HHI, 2005. – T. 1. – S. 729.

² Tam samo. – S. 733.

³ Postat Stepana Smal-Stotskogo v natsionalno-kulturnomu zhitti Bukovini kintsya XIX–pochatku XX st. i suchasna retsepsiya yogo dobi : Mizhnar. nauk. konf., prisv. 150-richchyu vid dnya narodzh. vidatnogo ukrayinskogo filologa, kulturnogo i gromadskogo diya (19–21 lyutogo 2009 r.) : tezi dopov. – Chernivtsi : Misto, 2009. – 131 s.

⁴ Ogienko I. Istoriya ukrayinskoyi gramatichnoyi terminologiyi / Ivan Ogienko // Zapiski Ukrayinskogo Naukovogo Tovarstva v Kievi. – K., 1908. – Kn. 1. – S. 111–113.

⁵ Simovich V. Dekilka sliv pro nauku gramatiki ukrayinskoyi movi v nashih serednih shkolah ta pro pidruchnik prof. Stotskogo y Gartnera „Ruska gramatika” / Vasil Simovich // Vasil Simovich. Pratsi : [u 2 t.] / uporyad. : L. O. Tkach, O. M. Ivasyuk. – Chernivtsi : Knigi–HHI, 2005. – T. 1. – S. 35.

⁶ Guyvanyuk N. „Skladnya” S. Smal-Stotskogo kriz prizmu suchasni naukovih paradig / Nina Guyvanyuk // Ukrayinska mova. – 2010. – № 1. – S. 15.

⁷ Kulbabska O. Teoriya skorocheni rechen u traktuvanni S. Smal-Stotskogo i F. Gartnera: poglyad kriz prizmu suchasnosti / Olena Kulbabska // Ukrayinska mova sere inshih slov'yanskikh: etnologichni ta gramatichni parametri : materiali Mizhnarodnoyi nauk. konf. (Krivy Rig, 5–6 listopada 2009 r.) / Ministerstvo osviti i nauki Ukrayini; Krivorizkiy derzhavniy pedagogichniy universitet. – Krivy Rig : Vidavniy dim, 2009. – S. 437–443.

⁸ Kulbabska O. Rozvitok poglyadiv Stepana Smal-Stotskogo na vtorninu predikatsiyu v pratsyah 20–30-h rokiv XX stolittya / Olena Kulbabska // Miejsce Stefana Smal-Stockiego w slawistyce europejskiej / pod red. W. Hojsak, A. Falowskiego. – Krakow : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012. – S. 87–96. – (Studia Ruthenica Cracoviensia : 6).

⁹ Kulbabska O. Ponyattya vtornnoyi predikatsiyi v tlumachenni S. Smal-Stotskogo: istoriya i suchasnist / Olena Kulbabska // Naukoviy visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu : zb. nauk. prats / gol. red. : V. Oleksenko. – Herson : HDU, 2015. – Vip. 22. – S. 27–33. – (Seriya: Lingvistika).

¹⁰ Katsnelson S. D. Predislovie / S. D. Katsnelson // Istoriya lingvisticheskikh ucheniy. Drevniy mir. – M. : Nauka, 1980. – S. 6.

¹¹ Smal-Stotskiy St., Gartner F. Ruska gramatika / St. Smal-Stotskiy, F. Gartner. – 2-ge vidane. – Lviv : Drukarnya Nauk. Tov. imeni Shevchenka, 1907. – S. 197.

¹² Tam samo. – S. 198.

¹³ Tam samo. – S. 198.

¹⁴ Tam samo. – S. 198.

¹⁵ Tam samo. – S. 205.

¹⁶ Shevelov Yu. Vnesok Galichini u formuvannya ukrayinskoyi literaturnoyi movi / Yuriy Shevelov / O. Guzar (upor.). – Lviv : NTSh, 1996. – S. 205.

¹⁷ Smal-Stotskiy St., Gartner F. Ruska gramatika / St. Smal-Stotskiy, F. Gartner. – 2-ge vidane. – Lviv : Drukarnya Nauk. Tov. imeni Shevchenka, 1907. – S. 197.

¹⁸ Tam samo. – S. 114.

¹⁹ Tam samo. – S. 118.

²⁰ Vihovanets I. R., Gorodenska K. G. Teoretichna

morfologiya ukrayinskoyi movi : [akademichna gramatika ukrayinskoyi movi] / I. R. Vihovanets, K. G. Gorodenska. – K. : Pulsari, 2004. – S. 333.

²¹ Tam samo. – S. 114.

²² Smal-Stotskiy St., Gartner F. Ruska gramatika / St. Smal-Stotskiy, F. Gartner. – 2-ge vidane. – Lviv : Drukarnya Nauk. Tov. imeni Shevchenka, 1907. – S. 127.

²³ Simovich V. Dekilka sliv pro nauku gramatiki ukrayinskoyi movi v nashih serednih shkolah ta pro pidruchnik prof. Stotskogo y Gartnera „Ruska gramatika” / Vasil Simovich // Vasil Simovich. Pratsi : [u 2 t.] / uporyad. : L. O. Tkach, O. M. Ivasyuk. – Chernivtsi : Knigi-HHI, 2005. – T. 1. – S. 40.

²² Smal'-Stots'kyy St., Gartner F. Ruska hramatyka / St. Smal'-Stots'kyy, F. Gartner. – 2-he vydanye. – Lviv : Drukarnya Nauk. Tov. imeny Shevchenka, 1907. – S. 127.

²³ Simovych V. Dekil'ka sliv pro nauku hramatyky ukrayins'koyi movy v nashykh serednikh shkolakh ta pro pidruchnyk prof. Stots'koho y Gartnera „Rus'ka hramatyka” / Vasy' Simovych // Vasy' Simovych. Pratsi : [u 2 t.] / uporyad. : L. O. Tkach, O. M. Ivasyuk. – Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2005. – T. 1. – S. 40.

Kulbabska Olena. Secondary predicates with adverbial semantics in the teachings of S. Smal-Stotsky and modern reception. The article reveals the scientific foundations of „Rus Language Grammar” by Stepan Smal-Stotsky and Fedir Gartner, emphasizes the topicality of vfnny views of Stepan Smal-Stotsky, a scholar-patriot, his extremely important role in the development of syntax science, grammatical terminology based on national principles in particular. Complex research of the Ukrainian sentences with prepositional substantival complex from the perspective of semantic syntax has been undertaken, determined by the ambiguous approach to the above mentioned sentences in the modern Ukrainian language and unclear definition of semantic syntactic modifications. The functional semantic potential of the prepositional substantival complex in the sentence structure of the complex, particularly dual-core predicate system, has been considered. The linguistic status of prepositional substantival complex has been explored; the preposition as a formal parameter of the semantic relations expression has been characterized; functional and semantic parameters of the prepositional substantival complex. The research shows that the prepositional substantival complex in the semantic syntactic sentence structure is one of the key components and can often be a complicator of its model. The thesis is an open source of information that gives an opportunity for the further research of syntax-semantics interface.

Key words: *grammar, secondary predication, a simple nonelementary sentence, nonspeech proposition, secondary semantic-syntactic relation, adverbial predicate syntaxeme, prepositional substantival complex, function.*

Кульбабська Олена – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор та співавтор близько 250 наукових та навчально-методичних праць, із-поміж яких 1 монографія та 25 посібників. Наукові інтереси: синтаксис, ономазіологія, стилістика, лінгвістика тексту, методика викладання української мови у вищій школі.

Kulbabska Olena – Doctor of Sciences in Philology, Professor, Head of Department of Modern Ukrainian language of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. She is an author and co-author of about 100 scientific and educational works, including 1 monograph and 25 manuals. Her research interests syntax, stylistics, text linguistics, methods of teaching Ukrainian language as a professional in high school.

Received: 16-11-2016

Advance Acces Publischer: December 2016

© O. Kulbabska, 2016